

25.8.2011

[Share](#) |daf@maariv.co.il | [ארכיון עיתונות](#)**נחמן גלבוץ**

המחאה החברתית ברחבי המדינה מתקשרת אצל שאול ורדי, מקיבוץ נען, עם המחאה האישית שלו כלפי תוצאות השינוי בקיבוץ ובכל התנועה הקיבוצית. "הייתה לנו בשבוע שעבר שיחה בקיבוץ", הוא אומר, ומדגיש שכינוס שיחה הוא טריק לעקיפת כינוס אסיפה כללית בעלת כללים מחייבים. "על מה הייתה השיחה? על שיוך דירות. דיברו שם איך קיבוץ נען בונה, מתרחב, מחלק בניינים בין חבריו, ואני יושב שם וצובט את עצמי. באמצע גל המחאה שפוקד את הארץ בנושא מצוקת הדיור, דנים אצלנו בחלוקת דירות, כאילו קיבוץ נען יושב מנותק על איזו שהיא פסגת הר ושום דבר ממה שקורה סביבו לא נוגע אליו בכלל. מאחר שהיה קשה לי להבין את זה ישבתי בשקט בשיחה, אבל באותו לילה לא ישנתי טוב. זה מאוד כואב לי, ומאוד אכפת לי".

הוא מגדיר את עצמו חוזר בתשובה בנושא השינוי בקיבוץ. בעבר תמך בצורך בשינוי, אבל לטעמו הלכו עם זה רחוק מדי בנען ובקיבוצים אחרים, וכיום הוא נאבק לשינוי המצב בקיבוץ. בנוסף, הוא מופיע בקיבוצים הנמצאים בוויכוח על השינוי ומחזק את ידי המתנגדים. כך עשה במפגש עם חברים בהזורע, כך עשה בריאיון טלפוני לעלון עין שמר.

"אני חושב שקיבוץ נען חייב להגדיר לעצמו בצורה ברורה את העתיד שבו הוא רוצה לחיות", הוא ממשיך, "משהו השתנה. ההורים שלנו יצרו משהו, והיום יש דברים לא מוסכמים. נכון שהתקופה השתנתה והתנאים השתנו, אבל אנחנו חייבים לעצור ולשאול את עצמנו איזו חברה אנחנו רוצים, והאם אנחנו מייעדים לעצמנו תפקיד במדינה. פעם יצאנו לעזור לקיבוצים צעירים, רבים מהקצינים בצה"ל היו בני משקים, ישבנו לאורך גבולות הארץ כשאף אחד לא ישב שם, פיתחנו חקלאות ותעשייה. היום אין לנו הגדרה של יעדים. כל אחד עושה לביתו".

טעיתי בגדול

ורדי, 67, נשוי לעליזה ואב לארבעה, נולד למייסדי נען, והלך בדרכי אביו, יששכר, שהיה פעיל משקי רוב חייו. קצת לאחר השחרור מהצבא היה שאול ורדי רכז ענף גידולי השדה, לאחר מלחמת ששת הימים היה רכז המשק, לאחר מכן יצא לעבוד בחברת ייצור ופיתוח של התק"ם והסוכנות היהודית כמדריך משקי וחקלאי של קיבוצים צעירים בבקעת הירדן ושל קיבוצים מתקשים ברחבי הארץ. בהמשך חזר לנען וב-1999 כיהן שוב בתפקיד רכז המשק. באותה תקופה היה אחד מיוזמי השינוי בקיבוץ.

"היה צריך לקדם את היישוב בתפיסה שמתאימה לשנים הללו", הוא מתאר את התהליך שעבר. "התאספנו מספר חברים וניסינו לראות מה משותף בינינו, ומה אנחנו יכולים להציג כפרוגרמה להתנהלות הקיבוץ. זו הייתה הפעם הראשונה שקבוצת אנשים הציגה בפני הקיבוץ פרוגרמה, וביקשה מהחברים להסכים עליה ולקבל את אמונם לנהל את הקיבוץ על פיה. זה התקבל בקיבוץ ובחברתי לתפקיד רכז המשק. במסגרת התפקיד נחשפתי להמון דברים שלא מצאו חן בעיניי, וזה מה שדחף אותי לרצות את השינוי בקיבוץ".

לאילו דברים נחשפת?

"גיליתי שיש לנו חברים שיודעים להוציא שחרור מהעבודה בגלל חולי כזה או אחר, שיש כאלה שיודעים להוציא פטור משמירה, שיש אחרים שמצליחים לקבל פטור מתורנות חלוקת מרק בליל הסדר, ושיש כל מיני דברים נוספים, שיוצרים אצלנו אזרחים מסוג אחר, כאלה שיודעים להשתמט ולא נושאים בנטל כמו האחרים. לתומי ולטיפשותי חשבתי, שעל ידי הפרטה שבה כל אחד יצטרך לדאוג לתעסוקתו ולמטה לחמו, כל הבטלנים יעלמו וכל הבעיות של ההשתמטות ייפתרו. קודם כול, זה באמת נכון. חלק מהתופעות הללו נעלמו. היום יש תור לשמור בשער, ויש תור לחלוקת מרק בליל הסדר, כי כל התורניות הללו הפכו לעבודה תמורת תשלום".

אז מה הבעיה?

"הבעיה היא שקיבלנו מפלצת חדשה. המפלצת הזו לא זזה מילימטר בלי לקבל כסף. זה כמו סוסי נדנדה בלונה פארק שעובדים רק עם הכנסת מטבע. אתה מכניס מטבע והם עולים ויורדים, אתה לא מכניס מטבע -הכול נעצר".

כל התרבות המפורסמת בנען, סדר הפסח הגדול, ערבי הזמר לזכר דוד זהבי, הכול עובד רק בתשלום? שום דבר לא נעשה בהתנדבות?

"לא אמרתי את זה, ואני גם לא אגיד כי אני לא יודע. אבל יש דברים שאני שומע ובכל פעם מזדעזע מחדש. נודע לי עכשיו, במזכירות החדשה חברי המזכירות מקבלים תשלום עבור ההשתתפות בישיבות. אני חשבתי שזה כבוד לשבת במזכירות, ויש גם חברי מזכירות שחושבים כמוני. אחד מהם אמר לי: 'אני לא יודע למה צריכים לשלם לי כסף. אני מרוויח יפה בעבודה במפעל, ואני לא מבין למה רושמים לי את הישיבות כשעות עבודה במפעל'. לגבי דברים אחרים אין כל כך שקיפות אז אני לא יודע, אבל נראה לי שהכוח המניע היום אצלנו הוא רק הכסף".

לאחר שהגיע לתובנה הזו החליט ורדי לחזור בתשובה, ולהזהיר קיבוצים אחרים מפני השלכות השינוי. "אני חוזר בתשובה כי טעיתי בגדול" הוא אומר. "הבנתי שאמנם הצלחנו להיזיז משהו בכיוון חיובי, אבל הגענו להמון דברים שליליים שגורמים לי לא לרצות לחיות בחברה כזו. זו חברה לא צודקת, חברה ללא תפקידים וחברה ללא אחריות לחברה. אני שנוולדתי פה, שאבא שלי היה גזבר ומרכז משק בשנות הצנע הקשות, מרגיש שאני חי בחברה שהופכת ליותר ויותר לא צודקת וחסרת תפקיד במדינה".

אתה חושב שהמצב שאתה מתאר נכון לכל הקיבוצים המתחדשים?

"אני לא יודע. אני חושב שזה נכון להרבה קיבוצים. אני יודע שיש קיבוצים טובים וחזקים, שלא נכנסים לתהליכי הפרטה ושייך וחיים טוב".

כשאתה בא לקיבוץ, ש-60% או 70% מחבריו רוצים שינוי, אתה חושב שזה טוב שהם ימשיכו להתנהל על פי דעת המיעוט?

"אני חושב שמי שרוצה לחיות חיים אחרים, צריך להניח לתומכי הקיבוץ הקלאסי להמשיך את חייהם על פי דרכם. הרי בסופו של דבר, השינוי יביא להגשמת הרצון של גורמים כמו מינהל מקרקעי ישראל, להפוך את כל הקיבוצים ליישובים קהילתיים. בזה תימחק התנועה הקיבוצית המפוארת, למרות שמובילי השינוי יקראו לזה תהליך התחדשות ועוד שמות ריקים מתוכן. להערכתך, אנחנו הולכים לתהליך של התרסקות, למרות שיש לי תחושה שיקום דור חדש שיתחיל הכול מחדש על בסיס של פעם, של חברה יותר צודקת, יותר קולקטיבית, יותר אחראית לזולת".

פערים עצומים בין החברים

כיום הוא גמלאי שמקבל פנסיה בסך 3,200 שקל לחודש, ועובד ללא שכר בבית מלאכה שיזם להדפסה בשיטה חדשנית על קרמיקה. אני פוגש אותו שם, בגלריית ורדי, ומתרשם מההדפסים היפים הנכללים בתצוגה. כשהציע לקיבוץ להקים את המפעל הזה, לא גילו בהנהגת המשק עניין והשאירו לו את היזמה. את הסכום שנדרש להקמה גייס ממיכל נגריין, בת נען שהפכה לאימפריה בתחום העיצוב, ושבשירותה עבד במשך כשמונה שנים. העסק קיים כבר קרוב לחמש שנים, ועדיין אינו משאיר רווחים מעבר לתשלום שכר לעובדיו. הוא תולה תקוות בתהליך נוסף שפיתח, ומקווה שזה מה שיזיז אותו קדימה.

מתוך ארבעת ילדיו נשאר בקיבוץ בן אחד, קצין בקבע ביחידה מובחרת; בן שני פתח חברת היי-טק מחוץ לקיבוץ, בת אחת חזרה בתשובה וחיה באיתמר, ובת נוספת חיה בתל אביב, אבל עובדת בניהול בית המלאכה המשפחתי בנען. לדבריו, למרות שהיא מעוניינת לשוב לחברות בקיבוץ, המאמצים לגרום לכך עלו בתוהו. "למעלה משלוש שנים וחצי אני מנסה להביא לקבלתה לחברות, ורק נתקל בבירוקרטיה מסורבלת ובתירוצים שאין דיוור. נפלא מבינתי להבין למה כל בן שמסיים י"ב יכול להתקבל לחברות, והבת שלי שרוצה לחזור אחרי שבע שנים בתל אביב לא יכולה. מאז שפנית כבר התקבלו לחברות 100 איש, ואני לא מצליח לקבל הסבר למה היא לא מתקבלת".

מפריע לו שהפרטה הלכה ותפחה כמו כדור שלג, ושהחברה הקיבוצית הסירה מעצמה אחריות לחלקים רבים מחיי חבריה והעבירה אותם לאחריות הפרט. "במה אנחנו שונים מהחברה ששוכני האוהלים מוחים נגדה?" הוא תוהה. "הקיבוץ קם לפני 100 שנה כשהמצב בארץ היה הרבה יותר קשה, ורק קבוצה שידעה לשלב ידיום יכלה לעמוד באתגרים ובמשימות שניצבו בפניה. ברגע שאנחנו יוצרים הפרדה בין החברים, אנחנו מחלישים את הקבוצה".

אמרת שלא כולם שילבו ידיום ותרמו למאמץ ולכן היית בין יוזמי השינוי. האם ההכנסות של חברי נען לא עלו בעקבות השינוי?

"אני לא יודע מה מצבו של כל חבר בנען. אצל חלק מהחברים אני בטוח שההכנסות עלו, אבל זה בא על חשבון החברים האחרים. הפערים בין החברים הם כיום עצומים. חלק מהחברים חיים משכר מינימום, ולעומתם יש חברים שבנו בתים בעלות של מיליון שקל".

מה לגבי המיסוי הפרוגרסיבי?

"גם בזה חל כרסום. בהתחלה הרעיון הכללי היה לשמור על מרווחי שכר ועל איזונים, כדי שבכל זאת נצליח לשמור על שוויון הזדמנויות. במשך הזמן זה הלך ונשחק. אם אני סנדלר ונולד לי איינשטיין קטן, בקיבוץ הקודם הייתה לו הזדמנות לממש את הפוטנציאל שלו. בקיבוץ של היום הוא יהיה סנדלר כמוני ולא איינשטיין, כי אין לי כסף לשלם לו על שיעורים פרטיים, על חוגים, מכינות ועל כל מה שנדרש. אני רואה בחברה הזאת חוסר צדק משוער, וחווה לה התרסקות בהמשך".

מה אתה מציע? לאפשר להרוויח רק פי שניים או שלושה משכר המינימום, ולקחת כל מה שמעבר לזה לקופת הקהילה? זה יכול להתבצע?

"לא. היום זה כבר לא יכול להתבצע. העובדה היא שחיינו ככה במשך דור שלם. כשאבא שלי היה מנהל סולל בונה הוא הרוויח פי כמה מהסנדלר בקיבוץ, והוא נתן את כל המשכורת שלו לקיבוץ. היום זה כבר לא יכול לקרות, כי לא הגדרנו לעצמנו משימות קולקטיביות שאנחנו צריכים לעמוד בהן. כל אחד לעצמו".

שליטה של קבוצות אינטרסים

כשאני שואל את ורדי, כיצד הוא מסביר את העובדה שקיבוץ נען הוא כיום מקום מבוקש על ידי בניו ועל ידי נקלטים מבחוץ, שהוא הקיבוץ הגדול ביותר בארץ, 900 חברים, ושכנראה הוא רחוק מלהיות יישוב שעומד להתפורר, ההסבר שלו פשוט. "אנחנו נמצאים במרכז הארץ. אין מקום יותר נוח לגור בו מאשר בנען. אתה גם מקבל דיור, גם מקבל חלק מהשירותים בזול, אז למה לא לגור פה? למה אני רוצה שהבת שלי תחזור לקיבוץ? בגלל שהיא אידיאליסטית גדולה? בגלל שהיא רוצה לתרום למדינה? לא. במקום לשלם 4,500 שקל שכר דירה בתל אביב, היא רוצה לחיות בנען ולשלם חצי מזה. בינתיים, יש כדאיות כלכלית לחיות פה. זה כנראה זמני. בשיחה שהייתה לנו עם מומחים בנושא הרחבת הקיבוץ, הסבירו איך יבנו פה מאות יחידות בשטחים חקלאיים שיעברו שינוי ייעוד ובמגרש הכדורגל שיהיה בסוף המזכיר אמר שבכל המגרשים שיוכשרו, החבר יצטרך לבנות לו בית על חשבון. מאיפה בדיוק חבר צעיר שעובד בגידולי שדה או בחדר האוכל, יוכל להשיג מיליון וחצי שקל כדי לבנות לעצמו בית? רק בעלי האמצעים יוכלו להרשות את זה לעצמם. כבר היום התופעה הזאת קיימת בנען. בשיכונים החדשים הוחלט שהחבר יממן חצי מעלות הבנייה, ולא כל החברים שהגיע להם יכלו לעבור לשם. עברו רק אלה שיש להם הרבה כסף, ואלה שאין להם נשארו בדירות שונות בקיבוץ ואולי הצליחו לעשות שיפוץ קטן. אנחנו מתחילים לקבל בקיבוץ שכונות של עשירים מול שכונות של עניים. זה לא נעים לשמוע את זה, אבל אלה הן העובדות".

אני מבין שאתה מתחבר לדרישה לצדק חברתי ולדירור בר השגה.

"ועוד איך. מה זאת הפרטה? לפי מילון אבן שושן הפרטה זה לקחת נכסים ציבוריים ולהעביר אותם לידיים פרטיות. מה זה שיוך לפי אבן שושן? זה לקחת נכס של הקיבוץ ולשייך אותו לפרט. זו החברה שאנחנו רוצים? הקיבוץ המתחדש זו מילה ריקה מתוכן. אין בו שום התחדשות. מה שמרגיז אותי זה שמובילי הקיבוץ המתחדש בנען מייחסים לעצמם הצלחות שלא היו מעולם. הם טוענים שהם הצילו את הקיבוץ. נען היה קיבוץ מצליח כשהיה שיתופי, וידע לא לצבור חובות. כיום עם השיוך והפרטה, אין לנען כסף. הבעיה היא לא אורחות החיים אלא צורת הניהול. כשהניהול הוא חסר אחריות המצב מתדרדר. אני זוכר שבתקופת האינפלציה הדוהרת, כשכל הקיבוצים שמו את הכסף אצל דוד בלאס כדי להרוויח בקלות ולשמור על ערכו, אבא שלי, שהיה גזבר נען, לא הסכים לעשות את זה. קיבוץ נען ניצל בזכות התנהלות אחראית".

אבל בתקופה היא הייתה ערבות הדדית בלתי מוגבלת שהפילה את כולם.

"לא נכון. הערבות ההדדית נתנה חוזק לחברה הקיבוצית ולא החלישה אותה. נקודת המפתח היא הניהול ולא השיטה השיתופית או הדיפרנציאלית. יש קיבוצים, כמו נען,

שהתנהלו באחריות גם כשהיה צריך לבנות חדשים ללינה המשפחתית, וגם ידעו לבנות תעשייה מפוארת, ויש קיבוצים שהתנהלו בחוסר אחריות בלי קשר לאורחות החיים בהם".

ורדי משוכנע שהדמוקרטיה כבר מזמן לא קיימת בקיבוץ המתחדש, אבל זהר מהבאת דוגמאות קונקרטיות מנען. הוא מסתפק באמירה כללית, שלפיה בקיבוץ המתחדש שולטות קבוצות אינטרסים בעלות כוח. "נפגשתי עם הגמלאים באחד הקיבוצים. שמעתי את המצוקות שלהם וריחמתי עליהם. למרות שהם המייסדים והוותיקים, אין להם יכולת וכוח להתמודד מול קבוצה חזקה, נמרצת, שיוודעת לדבר יפה, ונמצאת בעמדות המפתח בקיבוץ. אני מתפלל לדבר אחד שיקרה בנען ובכל הקיבוצים. שיום אחד יביאו מבקר חיצוני, לא מטעם המזכירות, שיבדוק את כל התהליכים הכספיים, החברתיים והניהוליים. אומרים לנו, שהחלטנו באסיפה על כל דבר, אבל האמת היא שהחבר לא מסוגל לעקוב אחר כל ההצעות, חוברות השינוי, וההחלטות, ומעט מאוד חברים משתתפים באסיפות. אני חושב שקבלת ההחלטות כבר מזמן אינה הוגנת ואינה דמוקרטית".

יש לך דוגמה להחלטה לא הוגנת?

"המלחמה האחרונה שלי מול המזכירות הייתה נגד החלטה שרירותית להוציא לגמלאות כל חבר שהגיע לגיל 67. פעם ההורים שלנו היו קמים בארבע בבוקר לעבוד במפעל בגיל 80, וכשישהו מהם אמר שהוא לא מרגיש טוב אמרו שהוא בטלן ולא רוצה לצאת לעבודה. אלה היו הנורמות שלנו. אני מסכים שהיה צריך לשנות את זה, אבל יש מספר דרכים לתת לחבר הדמנות לצאת לגמלאות. יש כאלה שמבקשים לצאת לגמלאות בגיל 67 ולעסוק במה שהם אוהבים, ומגיע להם לקבל את מה שהם מבקשים. יש כאלה שהמנהלים שלהם בעבודה דורשים להוציא אותם לגמלאות בשנות ה-70 לחייהם, וצריך לעבור איתם תהליך של יציאה מסודרת לגמלאות. לעומת זאת, יש כאלה שנמצאים בכושר עבודה מלא, הם מעוניינים להמשיך לעבוד וגם המנהלים שלהם רוצים אותם, אבל מוסדות הקיבוץ דורשים להוציא אותם לגמלאות כי זה כתוב בחוברת השינוי הכחולה או הירוקה ובחוקי מדינת ישראל. פתאום כולם שווים - המהנדס שנמצא בשיא כושרו והמורה שנשחק ומבקש לצאת לגמלאות. אתה מדבר על זה עם בעלי התפקידים בקיבוץ, ואתה מרגיש שאתה מדבר אל הקיר".

למה הם לא מעוניינים שאנשים יעבדו בהסכמת המנהלים?

"ממניעים בירוקרטיים שאני לא מצליח להבין. על חבר קיבוץ שקם בשש בבוקר ורוחץ במשך שעות את המכוניות בנען כדי להוסיף קצת כסף לפנסיה שלו, אמר לי אחד מבעלי התפקידים, שהקיבוץ יצטרך להפריש כסף לקרן השתלמות בשבילו ולכן לא כדאי לקיבוץ שהוא יעבוד. אני מרגיש שהפכנו לחברה מנוכרת. אפילו בעיר יש יותר ערבות הדדית. על השלטים ברוטשילד כתוב: 'ערבות הדדית', 'מדינת רווחה' ו'צדק חברתי'. אני שואל את עצמי מתי יתעוררו אצלנו, ויחזרו לערכים האלו שפעם חיינו על פיהם".

אחרי שחזרת בתשובה, איזה קיבוץ היית רוצה שנען יהיה כיום?

"אני הייתי משמר את הנורמות הבסיסיות של הקיבוץ השיתופי, בתוספת חידושים קטנים שיתאימו לתקופה הנוכחית. אני חושב שהערכים שעל פיהם התנהל הקיבוץ השיתופי הם נכונים: שוויון הזדמנויות לחברים, שוויון הזדמנויות לילדים, שמירה על רמת פערים נמוכה. אני בעד לתת תמריצים מסוימים עבור מאמץ בעבודה, אבל להפנות את רוב המשאבים לשירותים החברתיים של הקהילה. בצבא הייתי, בין היתר, אחראי על מתן הקצב לנבחרת גיסות השריון בתחרויות משיכת חבל. היה לי כלל אחד: כולם מושכים בקו ישר. אם כולם מושכים בקו ישר, יש לנו המון כוח. אם אחד או שניים חורגים מהקו, הם מחלישים את כל הקבוצה. אנחנו לא מושכים היום בקו ישר, ולכן אין לנו כוח".

תגובה

כן לביקורת, לא להשמצות מזכיר נען, יוני שילה, מוסר בתגובה:

"נען עבר בהצלחה רבה את התהליך של מעבר מקיבוץ שיתופי לקיבוץ מתחדש. יש לזה עדויות רבות הבאות לידי ביטוי במסמכי התהליך ובתוצאות המתבטאות בהתנהלות החברים והקהילה בכל מכלולי החיים: במסלול הכלכלי, בחיי קהילה עשירים וב'רוח יחידה' מפותחת ומפוגנת של חברי נען.

נען היום הוא, כפי שעולה מהכתבה, הקיבוץ הגדול בתק"צ עם כ-950 חברים וכ-1,400 נפשות. כל בני נען מתקבלים לחברות בגמר כיתה י"ב ונשארים ביישוב, בני רבים שעזבו מחפשים דרך לחזור ולהתקבל לחברות (ולא מתקבלים בגלל מחסור בדירות ובמגרשים לבניה).

נראה שבנען התגבשה דרך ייחודית המצליחה לשלב בין יתרונות הקיבוץ השיתופי למבנה הקיבוץ המופרט, הקיבוץ המתחדש. כל זה אינו אומר שאין בעיות ואין קשיים, שהכול טוב

ואין כשלים. יש ויש, אך כולם באמות מידה נורמטיביות, אנושיות, עם מידה לא קטנה של דיונים, של חברות ושל הסכמה.

ויש גם אופוזיציה, בדרך כלל קולנית ובדרך כלל של אנשים מאוכזבים ומרי נפש. זה לא מפתיע למצוא ביניהם מנהלים לשעבר שלא הצליחו להשתלב בכיוון החדש.

אין שום רע באופוזיציה, עד המקום שבו העובדות מפסיקות לעניין ומתחילים סיפורים. סיפורי ביקורת, השמצה והלעזה.

לטענות שעולות מן הכתבה אשיב בקצרה:

חברי המזכירות אינם מקבלים תשלום על השתתפות בשיבות. הפערים בשכר הם הפערים הנהוגים בקיבוצים המתחדשים. חברי הקיבוץ יוצאים לפנסיה בגיל 67, חבר יכול להמשיך לעבוד אם מקום עבודתו מעוניין להעסיקו. הקיבוץ מתנהל על פי חוקיו (התקנונים השונים) וחוקי המדינה. אני לא מכיר 'קבוצות אינטרסים בעלות כוח' מעבר לנהוג ולמקובל במחוזותינו.

אשמח לראות את שאלו, שהוא דרך אגב בן כיתתי בנען, שב ומשתלב בפעילויות נען המגוונות ותורם מיכולותיו".

להזמנת מינוי ל"הדף הירוק" 03-5632547

[סרטוני קיבוצים](#)

[אתר סיפורי קיבוצים](#)
[הרשמו לקבלת עידכונים של אתר הקיבוצים](#)
[ישירות באימייל](#)

הדפסה 🖨️ שליחה ✉️ חזרה ↩️ מועדפים ✓

3 תגובות

📌 10:59:45 26/8/2011
 📌 09:28:07 26/8/2011
 📌 20:44:02 25/8/2011

הוסף תגובה כל התגובות תגובות אחרונות

3. חזרה בשאלה וחזרה בתשובה בנען המתחדשת
 2. תגובה מובנת של מזכיר הקיבוץ..
 1. תגובה לתגובה